

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
IPS. Prof. Univ. Dr. Teodosie**

**DOCTORAND:
Pr. Herciu Marinel**

**CONSTANȚA
2020**

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE**

**Adevăr și înțelepciune în gândirea
filosofică și în teologia Noului Testament**

Rezumat

Coordonator:

IPS. Prof. Univ. Dr. Teodosie

DOCTORAND:

Pr. Herciu Marinel

CONSTANȚA

2020

CUPRINS

Introducere.....	5
Actualitatea și importanța temei.....	8
Metode moderne de cercetare.....	10

Capitolul I.

Teologia Noului Testament versus filosofie. Adevăr și înțelepciune

I.1. Teologie versus gândire filosofică.....	13
I.2. Concepții despre adevăr și înțelepciune în creștinismul primar, iudaism și în lumea greacă.....	18
I.3. Morala creștină și etica filosofică.....	21

Capitol II.

Adevărul în teologia Noului Testament și în gândirea filosofică

II.1. Adevărul revelat și importanța sa pentru om, versus adevărul relativ al lumii.....	39
II.1.1. Adevărul revelat și elementele specifice structurii sale.....	48
II.2. Adevărul din perspectiva trăirii în religiozitate.....	59
II.2.1. Adevărul din perspectiva elementelor determinante ale contemplației.....	63
II.2.2. Valențele adevărului în Sfânta Scriptură.....	64
II.2.3. Sensul adevărului creștin cuprins în Sfintele Evanghelii.....	67
II.3. Experierea adevărului de credință în viața creștină.....	74
II.3.1. Cunoașterea Adevărului (Dumnezeu) în Biserică prin Sfintele Taine.....	77
II.3.2. Credința, factor determinant de cunoaștere a adevărului.....	81
II.3.3. Harul divin, element revelator al Adevărului – Dumnezeu.....	83
II.3.4. Jertfa Logosului, pecete a adevărului.....	88
II. 4. Cunoașterea ocultă - impediment în cunoașterea adevărului.....	91

Capitol III.

Înțelepciunea în Noul Testament versus înțelepciunea filosofică

III.1. Înțelepciunea în teologia Noului Testament și în gândirea filosofiei.....	105
III.1.1. Înțelepciunea Legii Vechi și valențele ei.....	117
III.1.1.1. Sensul înțelepciunii.....	123
III.1.1.2. Obiectivitatea și subiectivitatea adevăratei înțelepciuni.....	126
III.1.1.3. Originea și scopul înțelepciunii subiective.....	129
III.1.1.4. Înțelepciunea subiectivă și efectele ei.....	131
III.1.1.5. Importanța înțelepciunii în procesul de educare a poporului lui Dumnezeu.....	133
III.1.1.6. Înțelepciunea și valoarea ei în actualitate.....	135
III.2. Înțelepciunea în teologia Paulină.....	136

Capitol IV

Persoana Logosului, Chip și Înțelepciune a Tatălui. Fundamentul relației dintre Necreat și creat.

IV.1. Persoana Logosului – înțelepciunea lui Dumnezeu. Posibilitatea îndumnezeirii omului prin Fiul.....	147
IV.1.1. Îndumnezeirea omului prin Înțelepciunea lui Dumnezeu.....	150
IV.2. Logosul Evangheliei în primele veacuri creștine. „Esența gânditoare” din teologia Capadociană.....	157
IV.3. Logosul Născut din Tatăl, Înțelepciunea lui Dumnezeu. Importanța cunoașterii de către om a izvorului adevăratei înțelepciuni.....	161
IV.4. Înțelepciunea desăvârșită nu poate fi decât atribut al Sfintei Treimi.....	168
IV.5. Omul, raționalitate și înțelepciune.....	169
Concluzii.....	175
Bibliografie.....	193

Rezumat

Lucrarea intitulată „Adevăr și înțelepciune în gândirea filosofică și în teologia Noului Testament” realizată sub atenta îndrumare a Înaltpreasfinției Sale Prof. Dr. Teodosie, reprezintă o încununare a anilor de cercetare, ani în care m-am ostenit să aduc în lumină ideea de adevăr și înțelepciune așa cum este înțeleasă atât de filosofie, care se consideră o chivernisitoare a înțelepciunii, cât și din perspectivă teologică, care așa cum se v-a vedea în teză, este izvorul întregii înțelepciuni și adevărul prin definiție.

Lucrarea este alcătuită din 4 capitole mari în care prezint, folosind metode moderne de cercetare, cum înțelege filosofia adevărul și înțelepciunea, comparativ cu teologia. Desigur că această înțelegere diferită are și numeroase consecințe, cele mai importante dintre ele făcând referire la calitatea de persoană a omului.

Studierea originilor este de o importanță capitală, deoarece moștenirea lăsată prin scrierile din primele secole creștine reprezintă baza cea mai solidă care duc la descoperirea adevărului și implicit a înțelepciunii. Însă pentru a cunoaște sensurile adevărului și a adevăratei înțelepciuni este imperios necesar ca cercetarea, să caute aspecte legate de viața din primele secole creștine, secole în care teologia și filosofia s-au întâlnit atât de des.

Dacă vorbim de Biserica primară în mod firesc toate izvoarele istorice duc la Cincizecime. Odată ce Duhul Sfânt s-a pogorât peste Sfinții Apostoli, aceștia încep actul de propovăduire a Adevărului. Cu alte cuvinte, acesta este momentul în care Hristos, Lumina lumii, Adevărul și Înțelepciunea prin Excelență, este făcut cunoscut de către Apostoli până la marginile lumii. Primul care predică imediat după pogorârea Sfântului Duh este Petru. Acesta, deși se adresa tuturor în aceeași limbă, fiecare din cei prezenți înțelegea cuvântul predicii în limba natală, de aici rezultând și universalitatea propovăduirii ce urma să fie înfăptuită de Apostoli. Practic prin actul realizat la Cincizecime, Apostolii primesc misiunea și responsabilitatea de a merge și de a propovădui tuturor pe Hristos, Adevărul și Înțelepciunea Tatălui.

Dacă mutăm zona de analiză în Alexandria Egiptului vedem că aici s-a realizat un fenomen deosebit de important și anume acela prin care are loc întâlnirea dintre Vechiul Testament și cultura greacă veche. Tot aici are loc și întâlnirea dintre cultura greacă și alte

religii de natură orientală și, de ce nu, extrem orientală. Numeroasele culturi au contribuit dacă putem spune așa la formarea unei noi culturi și implicit a unei noi mentalități cu valențe diferite în ceea ce privește raportul dintre Dumnezeu și lume. În acest mediu cultural, s-a dezvoltat doctrina care afirma că în relația cu lumea, Principiul divin nu suferă, deci nu se împuținează nici din perspectiva cantității și nici a calității.

Elenismul din Alexandria, extins chiar și la Roma, oferă creștinismului toate elementele necesare pentru a-și formula propria teologie. Cu alte cuvinte, elenismul din Alexandria, oferă creștinismului posibilitatea adoptării unei forme sistematice a teologiei, oferă o adevărată bogăție de termeni filosofici ce sunt puși în slujba teologică și bineînțeles oferă creștinismului timpuriu o raportare dogmatică diferită de cea filosofică, cu privire la raportul dintre Dumnezeu și lume.

Religia creștină, spre deosebire de alte religii ale lumii, are ca fundament învățătura adusă în lume de Însuși Fiul lui Dumnezeu, care „la plinirea vremii” (Gal. 4, 4), prin actul întrupării, se face frate al nostru după umanitate, tocmai pentru a-i putea învăța pe toți adevărul în cuvinte omenești. Creștinii, primind învățătura descoperită de Fiul lui Dumnezeu, Mesia cel vestit de proorocii Legii Vechi, trăiesc conform acestor norme de conduită morală, realizând permanent relații atât cu Dumnezeu, cât și cu semenii.

Creștinii ce pun ca bază a trăirii lor principiile morale din Legea Noului Testament lucrează în mod susținut, în iubire unul față de altul și față de Dumnezeu, la însușirea roadelor mântuirii obiective, realizată de Hristos prin jertfa de pe Golgota. Practic subiectivizarea acestor roade nu se poate realiza decât pornind de la cea mai mare lege lăsată de Hristos și anume aceea de a iubi aproapele ca pe tine însuși. De aici rezultă clar că, creștinismul nu este asemenea unui sistem filosofic, și nici nu este o doctrină religioasă după modelul multelor doctrine care au murit odată cu întemeietorii lor, ci este cu adevărat baza sau fundamentul adevăratei trăiri în iubirea lui Dumnezeu.

Deși alcătuiau adevărate opere de artă filosofico-retorică, reprezentanții sistemelor filosofice nu au putut depăși morala creștină, care se dovedește a fi mai mult decât o simplă respectare a unor norme. Normele etice propuse de filosofie erau împodobite în cuvinte alese, însă ele duceau către nicăieri. În morala creștină, spre deosebire de sistemele propuse de filosofie, accentul cade pe partea ontologică a omului, lucrarea moralei creștine începând în ființa umană și continuându-se în exterior către semenii și către Dumnezeu.

Trăirea interioară pe care o dezvoltă omul prin practicarea normelor de morală creștină și implicit prin lucrarea virtuților, îl definesc pe acesta ca având un scop precis către care se îndreaptă, iar acest scop nu poate fi decât Dumnezeu.

Pentru morala creștină, starea de fericire la care tinde persoana umană nu își găsește împlinirea decât prin însușirea roadelor mântuirii obiective, realizată de Hristos prin jertfa Sa de pe Golgota, și prin slăvita Sa înviere, înviere prin care și noi putem dobândi mântuirea subiectivă, adică fericirea pe care o propune morala. Dacă etica filozofică vorbește de o fericire ce începe și se termină pe pământ, morala propune o fericire veșnică ce începe pe pământ și se continuă în eternitate. Mai mult, această fericire aduce cu sine plinătatea, căci prin ea omul ajunge la Înțelepciunea prin excelență, adică la continua și nesfârșita cunoaștere a lui Dumnezeu.

Principiile de bază ale eticii filosofice așează rațiunea omului pe primul loc, demonstrându-se ca fiind de natură intelectualistă, iar morala se diferențiază prin faptul că ia în calcul faptele omului, fapte ce mereu sunt raportate la Dumnezeu. Fără această raportare, nu poate exista un etalon de moralitate și etică, iar omul ar rămâne limitat de propriile alegeri pe care le poate considera bune sau rele după bunul plac. Cu alte cuvinte, numai prin raportarea moralității la Dumnezeu, Adevărul prin Excelență, se poate realiza un tipar potrivit căruia un om să poată fi definit ca fiind moral.

Nu trebuie nicidecum să subliniem că etica filozofică nu are valoarea ei. De altfel, analiza ei denotă faptul că numeroase elemente ale eticii sunt principii bune, însă din păcate limitate la senzorial. Practic morala este continuarea sau mai bine zis desăvârșirea principiilor eticii filosofice, căci ea, morala, ridică făptura umană dincolo de materialitatea lumii, conducându-o în eterna iubire a lui Dumnezeu. De altfel în om nu putea exista o astfel de limitare propusă de etica filozofică, căci, omul prin creație, se află în relație cu Dumnezeu. Dar și în acest context, nu trebuie privită etica filozofică ca ceva negativ, căci ea și morala creștină nu sunt în opoziție. Fiecare dintre cele două tratează aspirația omului către fericire, diferind doar modul în care fiecare înțelege fericirea.

Pornind de la revelația naturală, este lesne de înțeles că filosofii antici au avut o formă de cunoaștere a ceea ce înseamnă virtutea, căci revelația naturală este lucrătoare în sufletele tuturor. „Căci, când păgânii care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia, neavând lege, își sunt loruși lege” (Romani 2, 14). Din această perspectivă se poate spune că filosofia antică,

percepută ca un tot unitar, a evidențiat în lumina înțelepciunii ei printre altele și lucrarea lui Dumnezeu, iar anumite principii ale eticii filosofiei pot fi considerate un pedagog al lumii vechi către o cunoaștere mai bună a Creatorului în general și a Logosului în special.

O diferență ce se poate observa între etica filosofică și morala creștină este aceea că cea din urmă ierarhizează faptele persoanei umane prin raportarea lor la Dumnezeu, de unde rezultă în mod firesc și un grad mai mare de cunoaștere și înțelegere a adevărului. Practic raportarea voinței umane sau altfel spus a libertății omului la faptele pe care acesta le săvârșește, și raportarea faptelor la Dumnezeu presupune o și mai mare responsabilitate pentru omul doritor de adevărata cunoaștere.

Un punct de congruență ce se evidențiază între etica filosofiei și morala creștină este concepția despre frumos. Ideea de frumos este poate principalul punct de atracție pentru înțelepciunea lumească, aceasta fiind prin definiție fascinată de simetria frumosului.

Adevărata frumusețe pe care o propune morala creștină se deosebește oarecum de cea propusă de etica filosofiei, în sensul că frumusețea expusă de morală nu se limitează la perfecțiunea simetriei din care ar rezulta frumosul. Pentru morala creștină ideea de frumos face referire directă la Persoana Logosului, ca atribut divin, iar El, Logosul, evidențiază prin propria persoană și lucrare adevăratul înțeles al noțiunii de frumos.

Un izvor de care se bucură morala creștină este rațiunea îmbogățită de lumina harului divin. Dacă prin acest izvor, din perspectiva moralei, Dumnezeu Însuși lucrează și luminează rațiunea umană pentru o mai bună înțelegere a Divinității și a voii Sale, din perspectiva eticii filosofice, rațiunea umană prin sine reprezintă singura autoritate ce intervine în toate activitățile inter-umane. De aici rezultă că morala este mult mai bine fundamentată, mult mai complexă, complexitate rezultată din teandria dintre divin și uman, spre deosebire de etica filosofică care nu admite de rațiunea ca unică instanță.

Nici o formulă filosofică nu a putut exprima vreodată fenomenul moral în totalitatea sa, căci el nu poate fi rezumat nicidecum la o formulă filosofică. Limitarea filosofiei rezultă și din faptul că, pe cale pur rațională, fenomenul moral nu poate fi exprimat în mod real, ci numai în mod părtinitor, în funcție de ce consideră un anumit sistem filosofic că este mai important. În contrast cu această metodă de lucru, se află morala creștină care raportând analiza fenomenului moral la Dumnezeu, deține un etalon exact.

Practic, incapacitatea filosofiei de a cunoaște adevărul și înțelepciunea Logosului, are consecințe ce pot fi ușor de identificat, consecințe ce nu-l duc pe om către unicul său scop, și anume către desăvârșire. Numai morala creștină deține cheia unui astfel de drum ce, odată parcurs de om, ajunge la Hristos Dumnezeu.

Cunoașterea lui Dumnezeu, Adevărul Absolut și cunoașterea Înțelepciunii Divine, a Logosului deoființă cu Tatăl permite moralei creștine să poziționeze omul, în calitate de coroană a întregii creații, la nivelul său real, acela de persoană capabilă de iubire și dialog atât pe orizontală cu semenii, cât și pe verticală cu Dumnezeu. Acest lucru este total străin sistemelor filosofice, și din această cauză ele nu se pot ridica la cunoașterea adevărului și a înțelepciunii asemenea moralei.

Întotdeauna va exista o diferență clară între adevărul revelat de Dumnezeu, care își găsește fundamentul în Ființa Sa și adevărul propus de sistemele filosofice. Dacă cel dintâi este adevărul prin excelență, ceea ce propune filosofia nu poate fi decât o formă relativă de exprimare a unor idei, care pentru unii pot reprezenta adevărul, însă pentru alții nu. De aici rezultă că adevărul pentru a nu fi limitat de relativitate, el trebuie să fie revelat de Dumnezeu.

Primirea acestor revelații de către om îl definește pe acesta ca și subiect al religiei, iar pe Dumnezeu ca Obiect ce se revelează pe Sine din iubire pentru om. Față de această iubire conștiința umană se simte responsabilă să aducă slavă Creatorului care le-a lucrat pe toate pentru ca omul să fie așezat în vârful întregii creații.

Tot din revelația primordială reiese și faptul că Dumnezeu deși Unic în Ființa Sa este întretit în Persoane. Practic ideea de religie nu se poate întemeia fără prezența unui Dumnezeu Personal, căci omul nu poate intra în dialog și iubire decât numai cu o Ființă Personală. Mai mult, pornind de la cuvântul Scripturii care spune că Dumnezeu l-a creat pe om după Chipul și Asemănarea Sa, iar omul prin definiție este persoană, rezultă că și Creatorul este Unul Personal.

Dacă omul ar fi ascultat de porunca primordială el s-ar fi stabilizat în bine, ar fi urcat în moralitate spre dorita desăvârșire morală, de altfel ținta sau scopul său unic. A fost necesar aportul firii umane la acest proces de atingere a asemănării cu Dumnezeu, căci fără acest aport omul nu ar fi fost deplin conștient de darul lui Dumnezeu. De aceea prin prima

poruncă Creatorul își manifestă iubirea față de om, căci prin ea oferă terenul necesar omului pentru a urca spre desăvârșire.

Adevărul revelat de Dumnezeu îl duce pe om la adevărata cunoștință că El este autorul ordinii morale pe care omul trebuie să o împlinească pentru a exista în iubirea Creatorului. Fără înțelegerea acestui prin adevăr revelat, omul ar fi ajuns repede în osânda produsă de mândrie în care omul ar considera că totul i se cuvine.

Marea dramă a omenirii rezultată în urma căderii în păcat este alinată de adevărul revelat al protoevangeliei care evidențiază că măreția omului creat de Dumnezeu nu poate fi pierdută deplin. După cădere chipul lui Dumnezeu din om s-a întunecat, dar nu s-a pierdut complet, existând posibilitatea ca prin Hristos, omul să fie împăcat cu Creatorul și astfel omul să poată intra din nou în demnitatea pentru care a fost creat.

Adevărul primordial revelat protopărinților are un caracter universal, permanent aplicabil pentru om. Aceste caracteristici îl definesc ca adevăr absolut și îl diferențiază clar de orice alte forme relative de adevăr propuse de către sistemele filosofice. Analiza adevărilor lumești, cele propuse de către filosofie se dovedesc a fi cuprinse de relativitate, căci spre deosebire de adevărul revelat care are un caracter universal, fiind acceptat, simțit și trăit de toți oamenii, adevărul propus de filosofie este acceptat numai în parte, de o anumită categorie de oameni, sau de anumite sisteme de filosofie. Niciodată în ansamblul adevărului filosofiei nu va putea exista o universalitate în adevăr după modelul adevărului revelat. De aici rezultă în mod firesc că adevărul pentru a avea toate caracteristicile de adevăr absolut, trebuie să fie revelat

Teologia Sfintei Scripturi atestă prin numeroase temeiuri existența atât a revelației naturale cât și a celei supranaturale, acestea fiind de fapt două aripi care-l conduc pe om la cunoașterea adevărului suprem. Existența în om prin creație a instinctului metafizic de a-L cunoaște pe Dumnezeu și de a-L dori denotă capacitatea acestuia de a urma preceptele legii morale ce au fost sădite în inima sa. „Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria. Ziua zilei spune cuvânt, și noaptea nopții vestește știință” (Psalmi 18, 1-2).

Pentru atotștiința lui Dumnezeu era imperios necesară revelația prin acte deoarece prin ele Creatorul se evidențiază clar de lucrări. Cu alte cuvinte, totalitatea zeilor filosofiilor

grecești și nu numai își gaseau finalitatea ca forțe ale naturii, deci erau personificări ale unor elemente din natură. Chiar dacă toți zeii antichității erau așezați de fantezia umană în planul astral, manifestarea lor în lumea creată era limitată de manifestarea fenomenelor naturii. De aici rezultă că acțiunea lor era una ciclică, adică conformă manifestărilor forțelor naturii.

Libertatea pe care omul a primit-o în dar prin creație, este înțeleasă prin lumina dialogului cu un Dumnezeu personal. Fără acest dialog, liber asumat de către om, cu Dumnezeu cel personal, omul se vede în fața acceptării unei fatalități definită prin moarte. De aceea este deosebit de importantă cunoașterea adevărului revelat. Prin această cunoaștere, omul este permanent conștient de relația Sa cu Creatorul, astfel încât se pregătește pentru această formă de dialog în iubire și exclude în mod firesc existența unui destin fatal caracterizat de moarte.

Aceasta este relația pe care filosofia nu a înțeles-o și uneori, prin anumite sisteme de filosofie îl condamnă pe om la pieire, la neexistență, neînțelegând că Dumnezeu este Unul personal, viu și iubitor. Multe concepții filosofice evidențiază fatalismul ființei umane care s-ar îndrepta prin istorie către nicăieri. De aceea adevărul revelat este de fapt singurul adevăr, iar multitudinea de adevăruri lumești, filosofice, nu îl duc pe om spre desăvârșire și spre unirea cu Dumnezeu prin har, și din acest motiv ele sunt adevăruri relative, aparente.

Pătrunzând în analiza structurii adevărului revelat vedem întâi că ea se încadrează în structurile de tip logic. Trebuie menționat că structura despre care vorbim este logică, dar nicidecum pur logică, adică nu se limitează, își păstrează semnificația, conținutul și valoarea de adevăr a conceptelor ce sunt supuse analizei.

Este greu de înțeles iubirea lui Dumnezeu. Scriptura evidențiază această iubire desăvârșită a lui Dumnezeu pentru om, încât trimite pentru vindecarea firii umane, pe Însuși Fiul, ca să vindece pe toți urmașii lui Adam de păcatul primordial, acela al neascultării. Practic, El, Logosul, asumându-și firea noastră, o ridică făcându-o deplin ascultătoare față de Tatăl, iar această ascultare atinge apogeul în jertfa de pe cruce. Deci, această iubire desăvârșită nu poate fi concepută și înțeleasă de sistemele filosofiei, sisteme ce prezintă omul nu ca pe o persoană capabilă de dialog și iubire cu Dumnezeu, ci mai mult ca pe un individ, cu nenumăratele sale valențe egocentriste.

Prezența continuă, veșnică a lui Dumnezeu umple fiecare parte de timp, fără să fie mărginit de timp și aceasta pentru că Dumnezeu prin definiție este neschimbabil. De aceea Scriptura spune: „La Dumnezeu nu este schimbare, nici umbră de mutare” (Iacov 1, 17). Cu toate că, în calitate de Creator, Dumnezeu este atemporal, totuși El lucrează și în timp, fiind în același timp deasupra timpului. Creația, pronia tuturor celor create, întruparea Fiului sunt acțiuni ale lui Dumnezeu realizate în timp, însă acest lucru nu înseamnă limitarea Sa de către timp. Teologia ortodoxă tratează această antinomie dintre neschimbabilitatea lui Dumnezeu și actele pe care El le săvârșește în timp evidențiind că Cel ce se revelează pe Sine ca fiind neschimbabil, prin pronie le schimbă pe toate, fără însă să schimbe sfatul cel din veci știut de către Sfânta Treime. Cu alte cuvinte, pentru omul inserat în timp, toate par schimbătoare, însă pentru Dumnezeu care se află deasupra timpului, tot ceea ce noi numim schimbare, de El sunt din veac cunoscute.

Pe bună dreptate, rațiunea noastră creată, limitată nu poate cuprinde în sine înfinitatea lui Dumnezeu, de aceea Dumnezeu, din iubire pentru om se descoperă pe Sine pe măsura posibilității noastre de înțelegere. Limitele noastre de exprimare sunt infinit mai mici decât măreția pe care Dumnezeu, prin înfinitatea Sa o exprimă permanent. În altă ordine de idei, trebuie să spunem că limbajul nostru limitat este potrivit pentru a exprima modul de existență umană, cuvintele noastre fiind insuficiente pentru traducerea înfinității lui Dumnezeu.

Dumnezeu în Sine este o structură simplă, necompusă, infinită, perfectă, și numai pentru raționalitatea noastră limitată, sau mai bine zis în raport cu rațiunea umană, El ne apare ca o structură paradoxală, căci logica nu poate cuprinde înfinitatea Sa. Recepționarea înfinității lui Dumnezeu de către logica umană se realizează prin pronia divină, adică prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu, astfel încât El se face cunoscut tuturor pornind tocmai de la capacitatea noastră de a cunoaște și a înțelege.

Pe lângă adevărurile de natură religioasă, antichitatea a pus mereu în discuție și forma de adevăruri filosofice, iar azi apar noi forme de adevăr ce fac referire la estetic, politic, social și științific. Relația dintre aceste forme de adevăr nu este una de conlucrare care ar putea conduce către adevărul suprem, sau către Izvorul suprem al adevărului care nu poate fi altul decât Dumnezeu, ci sunt într-un raport competițional prin care fiecare formă dorește să se autoevidențieze ca cel mai important adevăr.

Sfântul Simeon Noul Teolog evidențiază relația dintre contemplație, rațiune și cunoașterea adevărului prin cuvintele: „Când inteligența este simplă sau goală de orice gând și învăluită cu totul în lumina simplă a lui Dumnezeu, ascuns în ea, ea nu poate găsi alt obiect decât acela în care este stabilită pentru a purta spre el efortul înțelegerii sale. Astfel inteligența rămâne în abisul luminii divine care nu-i permite a zări altceva în afară de ea” . Prin atingerea luminii, prin procesul de contemplație omul ajunge efectiv la repaos în frumusețea de nedescris a gustării din adevăr.

Dacă cunoașterea materială are ca și caracteristici fundamentale înțelegerea pe baza formei, delimitării, posesiei, în ceea ce privește cunoașterea contemplativă teologică care permanent face referire la Dumnezeu, lucrurile se întâmplă tocmai invers. În cunoașterea contemplativă teologică a adevărului, omul și raționalitatea sa renunță de bunăvoie la toate delimitările, la tot ce reprezintă lumea senzorială, iar cunoașterea nu se realizează precum în filosofie prin luarea în posesie, ci din contră, prin predarea totală luminii cunoașterii reale.

Acest mod de cunoaștere și de trăire este de neinteligibil sistemelor filosofice. Contemplarea pentru a fi fructuoasă trebuie să se raporteze la Dumnezeu. De altfel contemplarea unui lucru nici nu se poate numi pe drept cuvânt contemplare, ci numai cel mult analiză. Starea de contemplare presupune ridicarea raționalității către absolut, adică total nelimitat, căci dacă apare o limitare de orice fel în cel ce este contemplat, atunci contemplația se reduce la o simplă analiză, deci își pierde caracterul sacru. Din acest motiv nu putem vorbi de contemplație decât în raport cu Dumnezeu care prin definiție este Absolut.

În cadrul primelor trei Evanghelii noțiunea de adevăr este prezentată ca substantiv numai de două ori (Matei 22, 16; Marcu 12, 14), iar ca adjectiv în toate celelalte cazuri. Majoritatea formulărilor în care noțiunea de adevăr este utilizată este de forma: adevăr grăiesc vouă, și se utilizează în sensul că toate afirmațiile rostite sunt adevărate. Mai există și forma cu adevărat, utilizată adesea de Sfinții Evangheliști prin care evidențiază un fapt ce nu are nevoie de justificare. Este primit de către toți ca adevăr universal valabil fără a mai fi nevoie de alte explicații sau justificări.

Înțelegerea, simțirea și trăirea adevărului nu este ușoară. Creștinismul, spre deosebire de curentele filosofice și chiar de alte religii de natură orientală se diferențiază mult. Trăirea adevărului din creștinism depășește intelectualitatea sistemelor filosofice; ea depășește, de

asemenea, și orizontul formalist, ligalist al gândirii iudaice. Adevărul din creștinism nu poate fi descoperit în nici o altă religie orientală, indiferent cât de adânc ar fi căutat.

Frumusețea adevărului pe care creștinismul îl experiază continuu este frumos evidențiat prin cuvintele: „Și aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat” (Ioan 1, 17). Acest verset evidențiază clar raportul pe care omul trebuie să îl stabilească pentru o cunoaștere adevărată. De aici se evidențiază relația dintre cunoaștere și viață.

Sfânta Scriptură este cea care evidențiază sensul real al adevărului, chiar prin cuvintele Fiului lui Dumnezeu care spune: „cuvântul Tău este adevărul” (Ioan 17, 17). Această afirmație este universal valabilă. Orice ființă rațională nu o poate contrazice, deci nu poate exista nici o formă de negociere. Adevărul este un dar de natură divină, căci prin definiție cuvântul lui Dumnezeu nu poate fi decât adevăr. Prin această expresie se evidențiază direct forma de comunicare pe care Dumnezeu o inițiază cu omul, iar această comunicare care pornește de la Creator este întotdeauna adevărul.

Existența, originea adevărului este în eternitatea lui Dumnezeu. De aceea adevărul nu poate fi negociat sau cumva incompatibil firii noastre. Din moment ce adevărul provine de la Dumnezeu, fiind din eternitate în planul divin, el este transpus desăvârșit în cuvinte omenești, întâi prin proorocii Vechiului Testament, ca mai apoi, toate să fie împlinite în Noul Testament prin Hristos.

Adevărul provenind direct de la Dumnezeu, așa cum am spus nu poate fi supus negocierii. Astfel, cunoașterea adevărului întâi se realizează prin ascultare, ca mai apoi mesajul primit prin ascultare să fie împroriat de către raționalitatea umană. Această împroriere a adevărului se poate realiza prin mai multe metode după cum urmează: întâi prin înțelegere, apoi prin preluare formală a tuturor afirmațiilor.

Datorită faptului că umanitatea nu cunoștea adevărul lui Dumnezeu, ci numai frânturi rezultate din interpretarea greșă a Legii Vechi, nu de puține ori contemporanii Mântuitorului au afirmat că învățătura adusă de Hristos este potrivnică preceptelor Legii lor. La aceasta face referire capitolul 10 din Ioan unde se spune: „Iarăși s-a făcut dezbinare între iudei pentru cuvintele acestea” (Ioan 10, 19). De cele mai multe ori, raționalitatea lor fiind blocată în prescripțiile legii lor, care, așa cum am spus, nu le putea aduce mântuirea,

contemporanii lui Hristos se arătau revoltați de „noua învățătură” pe care nu o înțelegeau. De aceea Mântuitorul poruncește prin adevărul pe care îl aduce lumii ca omul să fie detașat de principiile Legii Vechi, și să primească adevărul ca urmare firească a liberului arbitru cu care fiecare a fost înzestrat prin creație. De aceea spune Hristos: „Dacă veți rămâne în cuvântul Meu și veți cunoaște adevărul, adevărul vă va face liberi” (Ioan 8, 32).

În cadrul Bisericii, mesajul lui Dumnezeu exprimat în cuprinsul Sfintelor Evanghelii primește o tâlcuire în cuvinte omenești pentru ca tot omul care vine la Hristos să rămână permanent în iubirea treimică. Scriptura evidențiază adevărul revelației pe care Dumnezeu îl face cunoscut nouă din iubire. Acesta este unicul adevăr ce are origine divină, deci caracter absolut. Nici o altă noțiune filosofică, chiar dacă este numită impropriu adevăr, nu are o asemenea origine, și astfel apare limitarea.

Fără dovedirea unei schimbări ontologice în om, adevărul creștin s-ar fi relativizat asemenea celui din sistemele de filosofie, dar prin schimbarea ontologică a creștinilor, toți au văzut și au înțeles că adevărul revelat este adevărul prin excelență. Practic, faptele realizate de creștini conform normelor de moralitate ce rezultă din cunoașterea adevărului au reprezentat un punct forte al propovăduirii.

Trăirea reală a adevărului revelat, în Biserică prin Sfintele Taine, înseamnă pentru creștini o menținere permanentă într-o stare caracterizată de moralitate. Această stare nu se poate trăi decât prin cunoașterea adevărului. Eficiența mărturisirii de credință pe care creștinii o realizează de atâtea veacuri are la bază această formă de trăire, de activism moral.

Pentru o cunoaștere clară a devărului supranatural este nevoie de credință. Raționalitatea umană fiind limitată nu poate pătrunde în Absolutul lui Dumnezeu, fapt pentru care Creatorul descoperă adevărul într-un mod accesibil omului. Chiar dacă mesajul este unul cognoscibil, totuși pentru înțelegerea sa de către om, este necesar ca el să primească întâi adevărul prin credință, ca mai apoi, prin aprofundarea lui să îl înțeleagă, să se scufunde în profunzimea sa.

Pornind de la ideea ca Dumnezeu este Absolut, este clar că omul limitat la senzorial nu îl poate cunoaște, și de aceea Creatorul oferă umanității acest mare dar ce se numește credință, pentru ca prin ea, omul, să primească adevărul supranatural, chiar dacă inițial este inexplicabil. De asemenea credința este modul prin care sufletul simte și cunoaște adevărul

și implicit pe Dumnezeu. Această simțire este așezată în om de către Creator încă din actul creației, de aceea nimeni nu se poate auto-defini nesimțitor a lui Dumnezeu în viața sa, căci una este să nu îl simți pe Dumnezeu și alta este să nu recunoști prezența Creatorului.

Din perspectivă teologică, adevărul are cu totul alt înțeles. El nu este o noțiune, acceptată de raționalitatea umană, ci este un mod de viață prin care omul cunoaște pe Dumnezeu și voia Sa. De aici rezultă că adevărul trebuie să fie revelat, descoperit de Dumnezeu, deci să fie de natură divină. Și cum în Dumnezeu nu există schimbare, rezultă că adevărul revelat este unic, neschimbător, aplicabil tuturor celor ce doresc să îl cunoască și trăiască.

Metoda prin care omul poate cunoaște și trăi adevărul este prezentată chiar de Proorocul prin Excelență, Logosul divin, Care, la Cina cea de Taină, atrage atenția ucenicilor și prin ei tuturor neamurilor zicând: „Cel ce păzește poruncile Mele acela este cel ce Mă iubește...și el va fi iubit de Tatăl Meu...și Mă voi arăta lui” (Ioan 14, 21). Această arătare despre care vorbește Hristos ucenicilor face referire la descoperirea adevărului, iar această descoperire este prin definiție atemporală și aspațială.

Întâlnirea dintre divin și uman în cadrul Euharistiei este una directă. Omul se întâlnește cu Hristos, gustă din trupul și sângele Său, și, deși nevrednic de această întâlnire, omul rămâne nears de focul Dumnezeirii. Prin aceasta omul ajunge să cunoască deplin adevărul. Dacă Hristos se jertfește pe Sine din iubire pentru om, aduce implicit în lume adevărul suprem, adevăr ce aduce cu sine modificarea ontologică a omului, astfel încât, omul, respectând normele adevărului, ajunge să guste din el, înaintând permanent către îndumnezeirea după har.

Analiza înțelepciunii ca proces de dobândire este deosebit de vastă. Putem spune că termenul sophia, care înseamnă înțelepciune, la care se adaugă prin prefixul filo, care se tâlcuiește prin iubitor, aduce în formă finală termenul de filosofie care se traduce prin expresia iubitor de înțelepciune. De la acest termen ia ființă și verbul philosophien, care definește acțiunea de căutare a înțelepciunii. Primul care utilizează acest verb a fost marele Herodot, care prezintă căutarea neîncetată a atenianului Solon, pornit să descopere frumusețea înțelepciunii. Herodot evidențiază cum drumurile sale, multe la număr și pline de roade.

Înțelepciunea analizată din perspectiva filosofiei, indiferent de curent este deosebit de complicată. Cercetând atât de multe elemente ale naturii pe lângă cele metafizice, este greu de definit ce înseamnă pentru fiecare curent filosofic adevărata înțelepciune. Această greutate rezultă din faptul că sistemele filosofice se axau oarecum pe cunoașterea unui element și apoi, fără a stabili toate valențele acestuia se trecea la un alt element înrudit.

Raportarea noului model de filosofie la Dumnezeu are consecințe dramatice. Conform noilor curente filosofice, în special cel al cărui reprezentant era Epicur, pornind de la existența răului în lume, Dumnezeu este fie rău, fie neputincios, fie amândouă. Deja lumea filosofiei ajunge într-o prăpastie ce o desparte de înțelepciune. Afirmând existența unui Dumnezeu rău, sau chiar neputincios, ea, filosofia dovedește o lipsă profundă de înțelepciune, lipsă datorată tocmai absenței lui Dumnezeu.

Au existat momente în care filosofia, deși în căutare de înțelepciune, se dovedește în mare întuneric. Astfel, unii considerând că Dumnezeu este autorul răului, ca parte a pronoiei divine, presupune existența unei dualități în Dumnezeu. Aceasta nu poate fi considerată nicidecum înțelepciune. De aceea Sfântul Iustin Martirul și Filosoful ia atitudine împotriva unor astfel de idei evidențiind că acceptarea unei dualități bine/rău în Dumnezeu are consecințe morale dramatice. „A supune pe om legii destinului – observa cu pertință Sfântul Iustin – sau a zice că Dumnezeu nu este nimic față de aceste lucruri schimbătoare și nestatornice și care se dizolvă în aceleași elemente, înseamnă a nu vedea nimic dintre cele ce sunt nestricăcioase și a amesteca pe Dumnezeu Însuși în corupția universului, fie în întregime, fie în părțile sale, sau înseamnă a spune că binele și răul nu sunt nimic, ceea ce contravine oricărei înțelepciuni, oricărei rațiuni și oricărei minți raționale” .

Pentru Pavel, respectarea poruncilor lui Dumnezeu nu presupune respectarea nici unei practici de natură mozaică. Prin convertirea la creștinism, noul creștin avea parte de o circumcizie spirituală, duhovnicească și nicidecum de una trupească, de care efectiv nu avea nevoie. Mai mult, ideea de primat pe care iudeii considerau că o au, că numai ei sunt popor ales, este desființată de Pavel care arată universalitatea Legii și înțelepciunii lui Hristos prin cuvintele: „Tăierea împrejur nu este nimic, și netăierea împrejur nu este nimic, ci păzirea poruncilor lui Dumnezeu” (I Cor. 7, 19).

Prin întruparea Logosului, Înțelepciunea prin excelență, lumea a gustat prin credință din lumina înțelepciunii, și implicit a demascat înțelepciunea întunecată a filosofiei. Până

la Hristos umanitatea căuta înțelepciunea acolo unde ea lipsea cu desăvârșire, căci unii o căutau în diferite minuni, iar alții o defineau numai prin perspectiva rațională. Numai în creștinism, prin urmarea Celui ce din iubire pentru om a fost răstignit de către om, omul a putut cunoaște înțelepciunea cea adevărată, care, pentru mulți auto-intitulați înțelepți a părut nebunie.

Duhul Sfânt, Care este numit de Hristos, Duhul adevărului, este Cel ce de-a lungul istoriei, după Cincizecime, vestește, întâi prin gura Apostolilor, apoi prin preoția sacramentală, cuvântul adevărului, unica înțelepciune adevărată. Toate celelate științe, care se află în căutarea adevărului și a înțelepciunii, progresează în măsura înțelegerii Logosului. Cu cât depărtarea de Logos este mai mare, cu atât, întunecarea rațiunii este mai mare.

Legea rațiunii de multe ori afirmă o cercetare ca fiind descoperitoare a adevărului. Însă Hristos a dovedit adesea că înțelepciunea lumii nu este de fapt înțelepciune. De multe ori, când a voit Dumnezeu, prin acțiunea harului, legea firii a fost biruită. De aici rezultă că rațiunea umană limitată, nu poate afirma niciodată că este deținătoarea înțelepciunii, sau că înțelepciunea ar fi rodul procesului rațional.

Trebuie menționat și faptul că adevărata înțelepciune pe care omul o poate dobândi numai prin conlucrarea cu harul divin, presupune o grijă deosebită față de aproapele. De altfel, iubirea aproapelui este cea mai mare poruncă din Lege, poruncă rostită chiar de Mântuitorul. Numai printr-o iubire absolută față de Dumnezeu și față de aproapele, omul dobândește cununa virtuților. Așadar, trăind în acest duh, el este capabil să cunoască și să primească adevărata înțelepciune.

Înțelepciunea este mijlocul prin care omul ajunge la Dumnezeu, căci „cu adevărat Dumnezeu nimic nu iubește fără numai pe cel ce petrece întru înțelepciune” (Prov. 7, 28). De aceea putem afirma că ea poate fi considerată deopotrivă dar divin, dar și chemare a lui Dumnezeu pe care o face omului, de a trăi în comuniune cu El și cu semenii.

Marele Solomon scrie cartea sa pornind de la principiul că omul trebuie să înțeleagă care este scopul înțelepciunii. Din acest motiv el evidențiază o formă de înțelepciune practică, ce are attribute religioase morale și nu pune nicidecum accent pe forme de

înțelepciune abstractă, de natură filosofică care nu aduce omului nici o îmbogațire ontologică.

Prin însușirea adevăratei înțelepciuni, omul iese din simpla raționalitate, ridicându-se pe sine la starea de dialog cu Dumnezeu, izvorul înțelepciunii. Ajuns la starea de dialog cu Dumnezeu, dialog realizat prin intermediul rugăciunii, omul se desfată de lumina adevăratei înțelepciuni și o trăiește, face din ea un mod de viață, lipsită de egoism, plină de altruism. De aceea înțelepciunea de origine divină are un sens clar pentru om, căci ea nu rămâne o noțiune ce trebuie cunoscută, ci devine un mod de viață plin de iubire pentru Dumnezeu și pentru aproapele.

Omul, ființă dihotomică, creată de Dumnezeu la finalul tuturor celor create, este prin definiție persoană capabilă de iubire și dialog. De aici rezultă că omul nu a fost creat pentru a sta cumva în izolare, ci mereu în comuniune de persoane, deci în societate. Pentru realizarea unor relații bazate pe iubire, dreptate, compasiune, înțelegere, trebuie ca omul să se folosească de sfaturile înțelepciunii subiective. Numai prin intermediul punerii în practică a acestor sfaturi omul poate ajunge la fericirea cea mult dorită, fericire ce nu poate fi găsită în nimic din materialitatea lumii, căci „dobândirea înțelepciunii este mai de folos decât a argintului și mai de preț decât a aurului celui mai curat” (Prov. 3, 14).

Omul care primește înțelepciunea dovedește un alt mod de gândire și de trăire în societate. El nu face voia sa, ci numai voia lui Dumnezeu, care îi aduce acestuia cununa veșniciei. Respectarea normelor religios-morale impuse de înțelepciunea subiectivă înseamnă o conduită morală ireproșabilă pentru om și implicit pentru societate. De aceea, cel care a primit înțelepciunea are datoria morală de a învăța și semenii, astfel încât normele înțelepciunii să fie cunoscute și puse în aplicare de către toți, de aici rezultând și unitatea societății. „Înțelepciunea nedată pe față este tot așa de folositoare ca și comoara ascunsă în pământ” (Sirah 41, 14).

Pornind de la cunoașterea propusă de filosofie, Sfântul Pavel evidențiază încă de la început diferența fundamentală dintre înțelepciunea lumii acesteia și adevărata înțelepciune divină. El evidențiază acest aspect deosebit de important în prima sa epistolă adresată celor din Corint unde spune: „Pentru aceia dintre iudei și elini, care sunt chemați, noi propovăduim pe Hristos, Cel ce este puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu”

(1, 24). Deja acest cuvânt exprimă faptul că înțelepciunea este una Ipostatică, iar Sfântul Pavel o identifică clar cu Logosul divin.

Dacă analizăm mijloacele, scopul și obiectivele observăm că acest fel de înțelepciune diferă total de înțelepciunea lumească. Conform II Corinteni 2, 6-8, înțelepciunea pe care Pavel o propovăduiește nu este limitată asemenea înțelepciunii omenești, ci este înțelepciunea de taină „pe care a rânduit-o Dumnezeu mai înainte de veacuri, spre slava noastră”. Fiind de obârșie divină, această înțelepciune este numită în teologia lui Pavel „tainică, ascunsă”, având caracter mistic ce nu se află la îndemâna filosofiei.

În ceea ce privește înțelepciunea lumii, ea reprezintă un cumul de idei care pot sau nu să fie valabile sau universal acceptate. Sfântul Pavel, având în teologia sa clar delimitată înțelepciunea lumii de înțelepciunea ce provine de la Dumnezeu, el nu se arată potrivit înțelepților veacului său, chiar dacă aceștia dau dovadă de o înțelepciune limitată (I Cor. 1, 19-20). Prin înțelepciunea lor s-a instaurat în lume o formă de rânduială de bună-viețuire socială, chiar dacă le lipsea viața religioasă.

Hristos, Înțelepciunea supremă, este propovăduit de Pavel tuturor, căci porunca primită de la Hristos era aceea de a propovădui la toate neamurile „Dator sunt și Elinilor și barbarilor, înțelepților și neînțelepților, pentru că puterea lui Dumnezeu este spre mântuire oricui crede” (Romani 1, 14-16). Fiind conștient de faptul că înțelepciunea care provine de la Hristos depășește cu mult oricare înțelepciune a lumii, Sfântul Pavel consideră că fiecare trebuie să primească acest dar de la Logos, dar al înțelepciunii care ferește pe om de orice neorânduială de natură morală. „Mă bucur deci de voi și voiesc să fiți înțelepți spre bine și nevinovați la rău” (Romani 16, 19).

Deși de multe ori Sfântul Pavel atunci când prezintă înțelepciunea se folosește de înțelepciunea lumii, totuși face clar distincția dintre ea și cea duhovnicească utilizând termenul $\mu\omega\rho\acute{\iota}\alpha$. Prin acest termen Apostolul tratează raportul dintre cele două înțelepciuni evidențiind în același timp că înțelepciunea duhovnicească fără credință este greu de primit numai din perspectivă rațională. De aceea Sfântul Pavel afirmă: „Iar noi propovăduim pe Hristos cel răstignit, pentru iudei sminteală, iar pentru elini nebunie” (I Cor. 1, 22).

Nu întâmplător Chipul lui Dumnezeu, Logosul, a stat la baza creației, ca mai apoi, după vremea căderii, pentru ca omul să nu se adâncească în întunericul neștiinței și a

depărtării de Dumnezeu, tot Hristos să fie Cel care restaurează chipul nostru cel căzut, căci numai prin El, omul ar fi putut să fie rezidit.

Fără jertfa unică a Fiului prin care firea Sa umană asumată prin întrupare este ridicată la cel mai înalt grad de perfecțiune și ascultare, firea noastră nu ar fi cunoscut niciodată iertarea. Așadar, fără jertfa Logosului, firea umană nu ar fi fost nicidecum restaurată prin propriile sale puteri. Îndumnezeirea omului după har nu ar fi fost nicidecum posibilă dacă Chipul Tatălui nu s-ar fi adus pe Sine preț de răscumpărare, iar omul ar fi rămas lipsit și îndepărtat de Dumnezeu ca urmare a întunecării rațiunii prin păcat. „Dar ca să nu se întâmple aceasta, Cuvântul netrupesc al lui Dumnezeu s-a imprimat în trup și acesta nu se mai teme de moarte, nici de corupție, având haina vieții și-n ea nimicindu-se corupția” . Prin jertfa de pe Golgota Hristos, Mântuitorul lumii distruge afectele firii noastre și dă omului posibilitatea de a se îndumnezei după har.

Cuvântul lui Dumnezeu este înțelepciunea prin Excelență, este izvorul adevăratei înțelepciuni, căci El este și sursă a sfințeniei spre care tinde omul. Logosul nu are sfințenia prin participare, ci El, fiind Dumnezeu deplin este Însăși sfințenia. Faptul că Logosul acceptă întruparea denotă o iubire absolută și din această iubire rezultă responsabilitatea pe care Și-o asumă până la capăt. El, înțelepciunea Tatălui, cu siguranță că ar fi putut mântui pe om în alt mod, însă nu ar fi fost util pentru umanitate, căci firea noastră cuprinsă de neascultare și păcat nu ar fi fost vindecată, și, ca atare, ar fi căzut iar.

Subiectivizarea roadelor mântuirii obiective se realizează, pe scurt, prin trăirea vieții în Hristos și prin urmarea faptelor pe care Logosul le-a realizat pentru fiecare dintre noi. Consecința acestui mod de viață este aceea că omul, luminat fiind de Duhul Sfânt, lucrează liber la propria mântuire prin practicarea virtuților.

Iubirea de sine este antonimul iubirii semenilor, căci ea nu poate iubi nimic exterior ei. Altfel spus, omul care se iubește numai pe sine, urăște tot ce nu ține de sine, tot ce îi este exterior, iar înțelepciunea sa nu poate fi decât lumească, limitată. Adevărata înțelepciune care provine de la Dumnezeu nu poate pătrunde în omul marcat de această slăbiciune a iubirii de sine, de aceea un astfel de om, chiar dacă este iubitor de înțelepciune, el este limitat numai la cea lumească, relativă.

Numai prin depășirea iubirii de sine, omul poate gusta din înțelepciunea care depășește rațiunea și implicit orice înțelepciune strict rațională. Această gustare din înțelepciunea divină începe din viața aceasta, căci urcușul duhovnicească, sau creșterea duhovnicească a omului este un proces ce are la final întâlnirea cu Înțelepciunea lui Dumnezeu, Logosul divin.

Practicând virtuțile, omul urcă treaptă cu treaptă pe drumul desăvârșirii suferind în același timp modificări ontologice, căci cel care este lucrător al virtuților fi poate fi decât smerit, cumpătat, altruist, plin de credință și nădejde și cel mai important plin de iubire față de Dumnezeu și de semenii. Acesta este drumul care duce la desăvârșire pornind de la înțelepciunea ce vine de la Dumnezeu și pe care Hristos Însuși o propovăduiește zicând: „Fiți desăvârșiți precum Tatăl vostru cel ceresc desăvârșit este” (Matei 5, 48).

Este deosebit de important să se rețină faptul că înțelepciunea dăruită de Dumnezeu este complet diferită de înțelepciunea rezultată din analiza filosofică a unor elemente existente. Înțelepciunea ce provine de la Dumnezeu are un scop precis și anume acela de a-l duce pe om la îndumnezeire, nu prin predestinație, ci prin voia și lucrarea personală. Pentru dobândirea acestei înțelepciuni este imperios necesară credința, fără de care omul nu poate vedea dincolo de limitările rațiunii.

Bibliografie selectivă

1. Aristotel, Metafizica, XII, 10, 1075, a în: Aristotelis Opera omnia. Graece et Latine. Volumen I–IV, Parisiis, Editore Ambrosio Firmin Didot, 1848–1857; trad. rom. de Șt. Bezdechi, în: Aristotel, Metafizica, Note și indice alfabetic: Dan Bădăraș, București, Editura IRI, 1999.
2. Aristotel, Politica, Ediție bilingvă, Traducere, comentarii și index de Alexander Baumgarten, cu un studiu introductiv de Vasile Muscă, Editura Iri, București, 2001
3. Arnson, Johan P., Shmuel Noah Eisenstadt, Björn Wittrock, Introduction: Archaic Backgrounds and Axial Breakthroughs, în: Johan P. Arnson, Shmuel Noah Eisenstadt, Björn Wittrock (eds.), Axial Civilizations and World History, Leiden, Brill, 2005
4. Aubenque, Pierre, La matière chez Aristote, în „Philosophique”, 1, 1986

5. Balca, Diac. Dr. N., Deosebirea calitativă absolută între Dumnezeu și om și problema Revelației, în Revista Teologică, an. XXVII, nr. 7-8, Sibiu, 1937
6. Bobrinskoy Pr. prof. Boris, Taina Preasfintei Treimi, traducere Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005
7. Bobrinskoy Pr. prof. dr. Boris, Rugăciunea inimii și Euharistia (respectuos omagiu adus Părintelui Dumitru Stăniloae), traducere de Măriuca Alexandrescu în Ortodoxia (Preot acad. Prof. dr. Dumitru Stăniloae (1903-1993). O teologie pentru lumea contemporană), anul XLV nr. 3-4 iulie-decembrie 1993
8. Borchert, Donald M. (Ed.), Encyclopedia of Philosophy, Second Edition, Vol. 7, Thomson Gale, 2005
9. Bossuet, Elevation a Dieu sur tous les mysteres de la religion chretienne, Paris, 1923
10. Botez, A., Structură, art. în Izvoare de Filozofie. Culegere de studii și texte, București, 1942,
11. Bourgin C., Le Christ Pretre selon l'Epitre aux Hebreux, în Lumiere et vie, mars, 1958
12. Danielou Jean, Origene, Presentation de Michael Fedou, Editura Cerf, 2012
13. Daniélou, Jean, Biserica primară (de la origini până la sfârșitul secolului al treilea), traducere de George Scrima, Editura Herald, București, 2008
14. David, Diac. conf., P. I., A doua venire a Domnului (Parousia), în Ortodoxia, anul XXXVI, nr. 1, ian. – mart., 1984, București
15. Davy, M., Theologie et Mystique de Guillaume de Saint Thierry. La connaissance de Dieu, Paris, 1954
16. Decaux, Alain, Viața Sfântului Pavel, Traducere din franceză și note de Theodor Rogin, Editura Humanitas, București 2007
17. Decharme Paul, La critique des traditions religieuses chez les Grecs, des origines au temps de Plutarque, Paris, Alphonse Picard et Fils, 1904
18. Delitzch, Sistem der Biblischen Psuchologie, Leipzig, 1861
19. Derrida Jacques, Khora, traducere, cronologie și Postfață de Marius Ghica, Craiova, Scrisul Românesc, 1998
20. Devas, Ch. St., L'Eglise et le progres du monde, trad. de l'anglais par le P.J. Folghera, Paris, 1909

21. Diac. prof. dr. Nicolae Balca, Istoria filosofiei antice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982
22. Evagrie Ponticul, Capete despre deosebirea patimilor și a gândurilor, în Filocalia, Ediția Dumitru Stăniloae, vol. I. 2017
23. Evdokimov, Paul, Ortodoxia, traducerea de IPS prof. Irineu Popa, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996
24. Evdokimov, Paul, Prezența Duhului în Tradiția Ortodoxă, Traducere, prefață și note de Pr. Dr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, 1995
25. Fallon J.E., Truth in the Bible, în New Catholic Encyclopedia, S. Francisco, Toronto, London, Sidney, vol. XIV, 1967
26. Felmy, Karl Christian, Dogmatica experienței ecleziale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane, traducere de pr. prof. Ioan Ică, Sibiu, Editura Deisis, 1999
27. Fericitul Augustin, Confessiones (Mărturisiri), traducere și indici de Prof. dr. docent Nicolae Barbu, Introducere și note de Preot prof. dr. Ioan Rămureanu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985
28. Knoy I.B., Die Pädagogie der Hl. Schrift, Regensburg, 1925
29. Lalande, A., Vocabulaire technique et critique de la philosophie, vol. I., Paris, 1928
30. Larchet, Jean-Claude, Semnificația trupului în Ortodoxie, traducere de Monahia Antonia, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2010
31. Lesetre H., La Sainte Bible avec commentaires. L'Ecclesiologie, Paris, 1896
32. Lidell, George and Scott, Robert, Greek English Lexikon, Oxford, 1925
33. Loichiță, V., Perihoreză și enipostasia în Dogmatică, în Ortodoxia, an X, nr. 1, 1959
34. Lossky V., Essai sur la Theologie mystique de l'Eglise d'Orient, Paris, 1944
35. Lossky, Vladimir, Introducere în teologia ortodoxă, traducere de Lidia și Remus Rus, Editura Sophia, București, 2006
36. Lossky, Vladimir, Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit, traducere de Pr. Vasile Răducă, Editura Bonifaciu, 1998
37. Loth, Andrew, Originile tradiției mistice creștine. De la Platon la Dionisie Areopagitul, traducere de Elisabeta Voichița Sita, Cuvânt înainte de I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2002,

38. Meyendorff, John, Teologia bizantină, traducere de Pr. conf. dr. Alexandru I. Stan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995
39. Mihoc, Pr. asist., Vasile, Ecclesiologia Noului Testament, în Studii Teologice, anul XXIX, nr. 3-4, martie - aprilie, 1977, București
40. Mladin, Mitropolit Nicolae, Orest Bucevschi, Contantin Pavel, Ioan Zagrean, Teologia Morală creștină, vol. II, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003
41. Mocanul, Pr., Mihai, Aspecte ale apofatismului antropologic în Ortodoxia, anul XLVII, nr. 1-2, ian.-iun., București, 1995
42. Moiescu Prof. Justin, Activitatea Sf. Ap. Pavel la Atena, Iași 1946
43. Moltmann Jürgen, Dumnezeu în creație, traducere de Pr. drd. Sorin Bugner, Pr. prof. dr. Emil Jurcan, Pr. lect. Jan Nicolae, Asist. dr. Lucia Colda, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2007
44. Moltmann, Jürgen, Theologie der Hoffnung, München, 1964